

Marijeta Rajković Iveta i Vladimir Iveta

## Oni koji noću ustaju iz groba: vampiri od lokalnih priča do popularne kulture

Zagreb: Srednja Europa, 2017., 210 str.; Literatura i izvori (272, uključujući popise književnih radova, stripova, propisa i mrežnih stranica); Popis slikovnih priloga (25)



Vampiri su zahvalna tema: pisati o njima, dakako s distance tzv. objektivnoga znanstvenog pristupa, znači osigurati čitanost, a nerijetko i provokativnost. Problem je što je – možda upravo zbog svoje „zahvalnosti“ – ta tema podosta „istrošena“ i nije više lako pronaći nešto što bi se moglo nazvati novim pristupom, a kamoli novim izvorima. Djelo *Oni koji noću ustaju iz groba: vampiri od lokalnih priča do popularne kulture*, autorā Marijete Rajković Iveta i Vladimira Ivete, djelomično je ipak uspjelo u takvoj ambiciji.

Riječ je ponajprije o ozbiljnoj etnografskoj studiji utemeljenoj na dvjema cjelinama – prezentaciji podataka prikupljenih iz upitnica Etnološkog atlasa koji se u drugoj polovini 20. stoljeća pripremao za područje bivše Jugoslavije i prikazu prisutnosti vampira i vampirskih tema u popularnoj kulturi i umjetnosti – književnosti, filmu, stripu, digitalnim medijima (čak i aplikacijama za smartfone) i sl.

Činjenica da autori uzimaju tekst (priču, tj. kazivanje) kao predmet analize bez osvrtnja na njegovu istinitost i realnu utemeljenost, čini djelo imunim na opasnost od skrivene beletrizacije kojoj je inače izložen svaki historiografski pothvat. Autore, u ovom slučaju, zanima više jezik vampirskih zapisa kao metajezik opisa nevjere, moralno dvojbenih spolnih odnosa, otmice mlade, političkih osuda i progona, objašnjenja prirodnih i medicinskih fenomena. Iz takva pristupa izranja zaključak da za praznovjernost nije uopće problematična koegzistencija mistične spiritualnosti (metamorfoze, kretanja kroz zidove itd.) i materijalističkih/fizikalističkih elemenata (probadanje srca, spaljivanje tijela), baš kao što ni čudne i nerealne perspektive nisu predstavljale problem za neuke naivne slikare.

Jednako je zanimljivo i praćenje pojedinih elemenata modernog pop-kulturnog kulta vampira koji imaju (npr. isisavanje krvi) odnosno nemaju (npr. preobrazba u šišmiša) uporišta u pučkoj predaji, kao i ispravno zamjećivanje inače podcijenjenog i zanemarenog „potencijala“ vampira kao žrtve, žrtvenog jarca, čak metafore klasne borbe.

Ispravno je uočen, ali na žalost ne i dalje slijeđen, trag kulta vampira iz istočne i jugoistočne Europe prema Zapadu: širenje kulta u režiji austrijskih vojnih liječnika i putopisaca, koje se doista može dovesti u vezu s povlačenjem granica Turske, zapravo je tek deskriptivni početak, otkrivanje problema koje bi moralo voditi prema promišljanju i istraživanju putova ranijih migracija prema tim područjima i od njih, kako bi se ustanovilo odakle potječu vjerovanja u vampire, koliko se oslanjaju na vlaške balkanske zasade, a koliko na kulturu došljaka na Balkan (Vlasi-Morlaci svakako ne mogu biti jedinim „krivcima“, s obzirom na raširenost kulta u Moravskoj i drugim, sjevernijim krajevima Europe). Jednako bi zanimljivo i značajno bilo pratiti i lingvističke transformacije (inače komplementarne migracijama) nazivlja za vampira. Nešto malo autori zadiru u to pitanje kada pomnije analiziraju glog kao klasičan apotropej (str. 84.: šteta što nisu isto pokušali i s drugim parafernacijama – češnjakom<sup>1</sup> itd.) ili vampira proglašavaju „srpskim vukodlakom“. Razlika kultova vukodlaka prema vampiru, međutim, svakako je složenija od komentirane na str. 107.–108.: moguće je i da su kultovi vukodlaka, dakle masovnohisteričnoga srednjovjekovnog likantropa, i vampira 17. – 18. stoljeća doživjeli fuziju, odnosno transformaciju nalik onoj koju je

---

<sup>1</sup> Premda visokospekulativna, teorija o saskim rudarskim doseljenicima na Balkan, kao nositeljima genskog defekta i posljedično oboljelima od porfirije, nudi, *cum grano salis*, podosta objašnjenja vampirskih simbola i karakteristika. Na žalost, autori ne odaju da poznaju tu teoriju.

vjerojatno doživio kult vještica i kult vampira, odnosno fenomen njihovih progona. (Autori u bilješci broj 436 spominju kao uporište za slično mišljenje članak Karen Lambrecht iz 1994., ali ne i, začuđujuće, istu stariju ideju Gábora Klaniczajja.<sup>2</sup>) Autori, na žalost, na popisu literature nemaju članak Irene Benyovsky o vampirima u dubrovačkim selima 18. stoljeća,<sup>3</sup> koji daje izvrstan uvid u diverzifikaciju i kombinaciju kultova vampira i vukodlaka. Istina je što autori kažu – da nemaju prostora da navedu sve opisane slučajeve vampirizma u našim krajevima – ipak je velika šteta da, osim Pašmana, Pelješca, Lastova i drugih slučajeva kojima se bave, nisu uzeli u obzir još neke opise koji bi njihovoj prezentaciji dali dodatne argumente i snagu. Osim studije Benyovske, tu je i slučaj vampirice iz istarskog Peroja, koji opisuje J. W. Valvasor u *Slavi vojvodine Kranjske*, kao i slučaj oskvrnuća grobova u korčulanskom selu Žrnovo 1748., kada su mletačke vlasti provele istragu optužujući dvanaestak seljana da su se, „prema krivom vjerovanju, nadali da će pronaći vampire“.<sup>4</sup> Kad autori spominju Juru Granda iz Kringe, ne spominju i kasnije verzije o Juri kao klesaru koji se, zapravo, usprotivio „pravu prve (bračne) noći“ feudalnoga gospodara pa je zato smaknut. Napokon, u djelu Ivetâ ne spominje se ni opatijski slučaj iz 1881., zanimljiv kako zbog sudjelovanja predstavnika lokalnih vlasti (člana općinskoga poglavarstva, poduzetnika Paskvala Jačića) i imenovanog „vampira“ Ivana Varljena, tako i zbog sudskog procesa koji je uslijedio u Pazinu, a i činjenice da se incident dogodio u vrijeme turističkih početaka.<sup>5</sup> Kad govorimo o propustima popisa literature, spomenimo i nedostajuću zbirku „vampirskih priča“ koju je uredio Frank Festa,<sup>6</sup> kao i zbornik studija o vampirizmu u Habsburškoj Monarhiji koju su uredili C. Augustynowicz i U. Reber.<sup>7</sup>

<sup>2</sup> Cf. Gábor Klaniczay, „Decline of Witches and Rise of Vampires in 18<sup>th</sup> Century Habsburg Monarchy“, *Ethnologia Europaea* 17 (1987): 165-180.

<sup>3</sup> Irena Benyovsky, „Vampiri u dubrovačkim selima 18. stoljeća“, *Otium* 4, br. 1-2 (1996): 118-130.

<sup>4</sup> Lovorka Čoralić, Željko Dugac i Sani Sardelić, „Vampiri u korčulanskom selu Žrnovo. Tragom jednog arhivskog spisa iz XVIII. stoljeća“, *Acta medico-historica Adriatica* 9, br. 1 (2011): 33-46.

<sup>5</sup> Vidi više u: Giacinto Lászy, *Fiume: tra storia e leggenda – cronache fumane d'altri tempi* (Rijeka: EDIT/Naklada Benja, 1996), 188; Amir Muzur, *Liburnijski mikrokozam: studije, osvrti, afekti* (Opatija/Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Opatija/Izdavački centar Rijeka, 2003), 110-111.

<sup>6</sup> Frank Festa, ur., *Denn das Blut ist Leben: Geschichten der Vampire* (Leipzig: Festa Verlag, 2007).

<sup>7</sup> Christoph Augustynowicz i Ursula Reber, ur., *Vampirismus und magia posthuma im Diskurs der Habsburgermonarchie* (Wien/Berlin: Lit Verlag, 2011).

Uzmemo li sve u obzir, djelo o vampirima Marijete Rajković Iveta i Vladimira Ivete svakako možemo smatrati vrlo vrijednim prinosom, premda takva tema uvijek mora težiti još obuhvatnijem i potpunijem pristupu.

Amir Muzur